

КОНЦЕПТИ «МЕТАМОРФОЗИ» І «ТРАНСФОРМАЦІЇ» ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ ОПОВІДАнь ЗБІРКИ РОАЛЬДА ДАЛА «ПОЦІЛУНОК»

У статті проаналізовано концептуальне підґрунтя збірки оповідань «Поцілунок» англійського письменника Роальда Дала. Творчість митця розглянуто у контексті феномену «неоготичного постмодернізму». Висунуто гіпотезу, що ключовими для розуміння структури збірки є концепти «трансформації» та «метаморфози». Її підставність аргументується ефективністю цілеспрямованого використання такого стильового засобу як експлікація зооморфних характеристик персонажів, що у художньому просторі Р. Дала займає проміжне місце між концептами «трансформації» та «метаморфози».

Ключові слова: *концепт, неоготика, трансформація, метаморфоза.*

Творчість Роальда Дала (Roald Dahl, 1916 –1990), відомого англійського прозаїка ХХ ст., і сьогодні перебуває в полі зору зарубіжних критиків та літературознавців, що можна пояснити кількома доволі різномірними факторами. Серед головних – міфологізована біографія письменника, котрий під час II Світової війни служив у британських військово-повітряних силах і безпосередньо брав участь у бойових діях. Цей чинник, на думку сучасного англійського критика А. Крейг (Amanda Craig), пояснює наявність дискурсу насильства у прозі Дала, адже «лише небагатьом з людей властива подібна жорстокість: він – один із дитячих письменників, хто насправду вбивав людей. Це, звісно, впливає на те, як він сприймає інших та весь світ загалом» [4]. Критик віднаходить ключ до розуміння особливої позиції Дала, котрий успішно поєднує в своїй творчості дві іпостасі – одного з найпопулярніших дитячих письменників (варто згадати хоч би відому повість-казку «Чарлі і шоколадна фабрика» (Charlie and the Chocolate Factory, 1964)) і zarazом автора, котрому в малій прозі, адресованій «дорослому читачеві», вдалося створити цілий універсум буденного жаху повсякдення. Інший важливий фактор – авантюрний досвід невтомного шукача пригод, який приводив Дала у різноманітні куточки світу, що відобразилося як у його белетристиці, так і в автобіографічній повісті «Лечу сам» (Going Solo, 1986). Ще одна причина успіху Дала у полі масової культури – це постійна реактуалізація його спадщини у формі вдалих екранізацій дитячих книг, зокрема, це «Матильда» (реж. Д. ДеВіто, 1996) та «Чарлі і шоколадна фабрика» (реж. Т. Бертон, 2005). Однак,

на нашу думку, найважливіший фактор загадковості й незбагненності художнього простору Р. Дала, що живить незгасаючу увагу читацького загалу до його творів, залишається допоки нез'ясованим, що й зумовило мету пропонованої розвідки, спрямованої на встановлення тієї контекстуальної традиції, приналежність до якої – послідовно-акцентовано чи алюзивно-дискретно – завжди відчутна у його творах, маніфестована на всіх поетикальних рівнях.

Робоча гіпотеза нашого дослідження виходить з припущення, що поетика творів Р. Дала споріднена з художнім явищем «неоготики» як своєрідного інваріанту готичної традиції, що уформовує національний первень англійської літератури.

Явище літературної неоготики формується наприкінці XIX ст., набуваючи широкого розповсюдження в 70-х рр. XX ст., як «реакція на бездуховність, прозаїчність та утилітарність сучасного суспільства» [1, 184] Провісником відродження неоготичної поетики вважається роман Айріс Мердок «Замок на піску» (1957), де й був ужитий власне термін «неоготика». За твердженням А.Н. Нікіфорової, у цьому романі здійснено спробу реактуалізації традиції класичної готичної літератури, основних засобів і топосів готичної літератури у сучасній інтерпретації [2]. Не ставлячи за мету детальний аналіз готичних елементів у романі А. Мердок, зауважимо прозорість центрального символу – «замку на піску», неоготична семантика якого в художньому просторі твору візуалізується баштою школи Сен-Брідж, таємничим маєтком директора і не менш таємничою, подібною до середньовічних лабораторій алхіміків, ювелірною майстернею. Наскрізна тема твору – містичний процес створення портрету директора школи, який віддзеркалює його справжнє ество. Страх головного героя перейти межі свого звичного життя і віддатися пристрасті й свободі, його вагання та розмірковування формують колізію та напругу, що підтримується протягом усього роману. Натомість містика представлена в доволі обмеженому і навіть іронічному ключі, що й дозволяє говорити про неоготичне трактування традиційних для готичної літератури елементів. Попередньо зазначимо, що окремі елементи неоготичної поетики притаманні й творчій манері Р. Дала.

Нове звернення до готичної традиції припадає на той же час, що й розвій феномену постмодернізму, який, у літературній площині, за суттю своєю є міксуванням і переосмисленням літературних набутків попередніх епох. Дослідники вбачають виразну присутність готичної лінії у постмодернізмі, вказуючи на особливий різновид «готичного постмодернізму» – «жанр, що свідчить про виживання готики у парадигмі постмодернізму на літературному та філософському рівнях» [3, 53]. М. Бевіль (Maria Beville) виокремлює ті спільні теми, які розвивають готична й постмодерна проза: це «криза

ідентичності, фрагментарне відчуття себе, темрява психіки людини, а також філософія буття та пізнання» [3, 54]. Актуалізація готики в новітніх обставинах пояснюється новим підходом до розуміння реальності, що, розширюючи межі суто наукового пізнання, схиляється до множинності потрактування дійсності, можливості існування «надприродної та трансцендентної екзистенції, що загалом є ключем до готичної уяви <...> і взагалі притаманне поетиці постмодернізму». Маніфестація готичного у постмодерному письмі, синтезована М. Бевіль, зводиться до кількох домінантних концептів: «Концепт піднесеного, що пізнається через переживання жаху; саспенс та хоррор; надприродне; метаморфози; гротеск; одержимість смертю та ідеєю кінця» [3, 55].

На нашу думку, зазначені концепти цілком суголосні особливостям поетики авторського універсуму Р. Дала. Зокрема, в цій розвідці увага зосереджена на аналізі неоготичної стилістики збірки оповідань Р. Дала «Поцілунок» (*Kiss Kiss*, 1959). Збірка складається з 11 оповідань, у кожному з яких, так чи інакше, змодельовані описані М. Бевіль концепти, хоч, на наш погляд, принагідно цього зібрання оповідань Р. Дала конститутивним чинником є кореляція концептів «метаморфози» і «трансформації».

Під трансформацією ми розуміємо *часткову* видозміну тіла людини, в якому, однаке, вгадуються риси висхідного тіла, що схематично можна зобразити:

$$A \rightarrow A_1$$

Наприклад, в оповіданні «Домовласниця» (*The Landlady*) юнак винаймає кімнату у затишному пансіоні, де привітна старенька пропонує йому смачний чай з дивним присмаком. Попиваючи чай і роззираючись у вітальні, якоїсь миті юнак розуміє, що нерухомі папуга у клітці й такса біля палаючого каміну – це опудало, що їх, як доброзичливо посміхаючись і припрошуючи пити чай, пояснює господиня, вона зробила власноруч. Одночасно з героєм розсіпані по тексту натяки розшифровує і читач, розуміючи, що старенька, ймовірно, зробить опудало і з юнака. Опудало, в даному випадку, виступає прикладом трансформації, де збережено безпосередній зв'язок із висхідним тілом (A) і на його основі створено вже нову структуру (A₁).

Іншим прикладом реалізації цього концепту є оповідання «Вільям та Мері» (*William and Mary*). Головним героєм постає науковець, такий собі домашній тиран, котрий протягом життя тероризував дружину, не зводячи з неї прискіпливого і безжального ока. Тепер йому діагностують невиліковну форму раку, і колега пропонує йому після смерті зробити операцію, у такий спосіб продовживши його існування після фізичного вмирання. Вільям по-

годжується, і його тіло піддається трансформації – від нього залишається мозок і одне око, які поміщають у резервуар. Дружина, вперше відвідавши чоловіка, впізнає знайомий погляд і розуміє, що він усе ще з нею, але тепер він беззахисний, і вона може помститися за всі знущання. Висхідне тіло (А) зазнає трансформації, зберігаючи окрему, хоч і найважливішу частину – мозок ученого.

Принагідно зауважимо, що в обох випадках трансформація тіла є запереченням смерті, своєрідною реалізацією ідеї потойбічного життя у повсякденній реальності. У неоготичному вимірі художнього світу Р. Дала вмирання фізичної оболонки не обов'язково призводить до смерті, що свідчить про реалізацію одного з константних мотивів (привиди, вампіри і т.п.) традиційної готики.

Цю ідею певним чином розвиває інше оповідання зі збірки «Поцілунок» – «Едвард-завойовник» (Edward the Conqueror), де реалізується ще один засадничий концепт збірки – концепт метаморфози. Під метаморфозою ми розуміємо перехід початкового людського тіла в іншу форму, частіше за все – тваринну:

А → В

Окремі ознаки нової форми можуть нагадувати певні риси початкового тіла, однак у цьому випадку змінюється й сама сутність того, хто зазнав метаморфози.

В оповіданні «Едвард-завойовник» Луїза, яка захоплюється класичною музикою, знаходить kota чистого срібного кольору з холодними жовтими очима і, як виявиться згодом, – з п'ятьма бородавками. Граючи для нього, вона розуміє, що має справу з реінкарнацією композитора Ференца Ліста. Окремі сторінки оповідання змальовують ідею реінкарнації в доволі іронічному ключі. Ні Луїза, ні читач не мають цілковитої впевненості в тому, що насправді йдеться про Ференца Ліста, бо за доказ метемпсихозу слугують лише інтерес kota до музики композитора-класика і наявність бородавок на котячому писку, розташування яких нагадує бородавки, зображені на портретах композитора. У такий спосіб концепт метаморфози, як його потрактовує Р. Дал, слугує ще однією іронічною маніфестацією містики потойбічного життя.

Інший приклад метаморфози людського тіла представлений в оповіданні «Маточне желе» (Royal Jelly). Батько-пасічник намагається врятувати свою дитину від хвороби і починає годувати її маточним желе, яке виробляють бджоли. Дитина поступово набирає вагу, батько збільшує дози, і в результаті метаморфоза відбувається з обома персонажами. У фіналі оповідання дру-

жина раптово помічає візуальну схожість чоловіка з робочою бджолою як результат його довготривалого вживання цього желе: «Голова була величезна і кругла, вкрита щетинкою, коротким стриженним волоссям, а більша частина обличчя – тепер, коли він зовсім припинив голитися, – ховалася під брунато-жовтою бородою довжиною приблизно в дюйм» [5, 132]. Метаморфози зазнає і тіло немовляти: воно «...товсте і біле, немов гігантська личинка бджоли» [5, 132]. Прикметно, що мати у цей момент нагадує войовниче налаштовану пташу, яка є небезпечною опозицією до царства комах. Сюжетний хід із метаморфозою хворобливої дитини натякає на «щасливе» закінчення історії, оскільки після метаморфози, можливо, дитина отримає нове, здорове тіло і форму.

Інші приклади реалізації концептів «метаморфози» та «трансформації» у збірці «Поцілунок» підтверджують висунуту гіпотезу про її неоготичне концептуальне підґрунтя. Разом з тим вважаємо за доцільне вказати на ще один важливий стильовий засіб, притаманний поетиці творів Р. Дала, – це зооморфізм персонажів, що виконує кілька важливих функцій.

Перш за все, цей поетикальний прийом підсилює, робить чіткішим візуальний, пластичний образ персонажів Р. Дала. Зооморфізм не лише розкриває амбівалентну природу внутрішнього світу героїв, а й підкреслює їх органічну спорідненість з навколишньою дійсністю, потворним породженням і втіленням якої вони постають. Частотність використання прийому дозволяє говорити про свідому художню стратегію письменника. Такий прийом, на нашу думку, займає проміжне місце між метаморфозою і трансформацією, оскільки тіла персонажів не зазнають конкретних видозмін, однак оповідач розкриває їхню істинну природу і характер за допомогою зооморфних рис. У такий спосіб формується своєрідна семантична надбудова до художньої реальності, коли паралельно до центрального наративу розгортаються епізоди з «життя тварин», як оприявлення істинної сутності персонажа.

Розглянемо реалізацію цієї стратегії на прикладі оповідання «Джордж-неборака» (Georgy Porgy). Джордж служить пастором у парафії, більшість якої становлять жінки. Визивно граючись із фрейдистськими комплексами, Р. Дал зображує пастора людиною психічно неврівноваженою, що сахається жінок, якому здається, що парафіянки мають до нього особливий сексуальний інтерес через власні збочення: «...принаймні 60 відсотків із них були старими дівами» [5, 135]. Вони викликають у нього огиду, що в тексті передається через зооморфні характеристики жінок, одна з яких «рохкала, наче свиня» [5, 154]; інша «почала хрипко, немов папуга, вигукувати прокляття» [5, 156]; доторк ще однієї нагадав йому слизьке й пружне тіло кобри. Особливого драматизму оповідь сягає у сцені, коли Джордж ставить експеримент

над шурами. 6 самців і 6 самок він розташував по різних кутках скрині, між якими провів електричний струм. Щоби «процедура була близькою до реальності, я кожній самиці дав ім'я. Найбільшу, яка до всього мала найдовші вуса, я назвав міс Елфінстоун. Та, що з коротким товстим хвостом, стала міс Преттлі... і тому подібне. Самцями – усіма шістьма – був я» [5, 146]. Джордж ставить за мету довести, що жінки – це ті самі хтиві пацюки, у яких інстинкт розмноження превалює над інстинктом самозбереження. Сцена важлива з огляду на два моменти. По-перше, присутній прямий натяк на множинність его головного героя і потьмарення свідомості, що зрештою приведе його до психіатричної лікарні. По-друге, що важливіше, Р. Дал використовує прийом перенесення властивостей тварин на людей. Подібна проекція стає відображенням уявлення персонажа про довоколишній світ. Тіла жінок в експерименті Джорджа не зазнають метаморфози, однак при цьому відбувається їхнє тимчасове уподібнення тваринам і, навпаки, – тварини набувають рис людей.

Таким чином, формується ще один різновид стильового прийому Р. Дала, який займає проміжне місце між концептами трансформації та метаморфози, що формують концептуальне підґрунтя збірки оповідань «Поцілунок». У просторі створеної митцем неоготичної художньої реальності людське тіло постає динамічною, несталою формою, що може зазнавати різноманітних перевтілень, які мають здатність або докорінно змінити їхню сутність, або стати семантичним ключем до розуміння їхньої природи.

Усе зазначене, як видається, дає змогу говорити про оригінальне використання елементів неоготичної поетики Р. Далем, про їх творчу трансформацію і цілеспрямоване застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литературная энциклопедия терминов и понятий под ред. А.Н. Николюкина. Институт науч. информации по общественным наукам РАН. – М.: НПК «Интелвак», 2001. – 1600 с.
2. Никифорова А.Н. Поэтика романов Айрис Мердок 1950-х годов Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук – Режим доступа: <http://www.pergam-club.ru/book/6310>
3. Beville M. Gothic-postmodernism: Voicing the Terrors of Postmodernity –Rodopi B.V., N.Y., 2009. – 217 p.
4. Castella T. Roald Dahl and the darkness within – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-14880441>
5. Dahl R. The Collected Short Stories of Roald Dahl. – Volume 1 – Режим доступа: http://www.mrebookclub.com/book/The_Collected_Short_Stories_of_Roald_Dah_Volume_1.pdf

Концепты «метаморфозы» и «трансформации» как концептуальное основание рассказов сборника Роальда Дала «Поцелуй»

В статье проанализирован концептуальный базис рассказов из сборника «Поцелуй» английского писателя Роальда Дала. Творчество писателя рассматривается в контексте феномена «неоготического постмодернизма». Выдвинута гипотеза, что ключевыми для понимания структуры сборника являются концепты «трансформации» и «метаморфозы», что в процессе исследования аргументируется эффективностью целенаправленного использования стиливого приема экспликации зооморфных характеристик персонажей, занимающей промежуточное место между концептами «трансформации» и «метаморфозы».

Ключевые слова: *концепт, неоготика, трансформация, метаморфоза.*

Bochkar O.V., senior lecturer,
National Academy of the Armed Forces of Ukraine

The concepts of “transformation” and “metamorphosis” as the conceptual core of the collection of short stories “Kiss Kiss” by Roald Dahl

The article deals with the concepts of “transformation” and “metamorphosis” which form the conceptual core of the collection of short stories “Kiss Kiss” by English writer Roald Dahl. His oeuvre is placed in the context of neo-gothic postmodernism. Another important issue is a stylistic figure of transference of animal characteristics on heroes of his short stories. This figure appears to be a strategic method in Dahl’s oeuvre and it is placed in between the concepts of “transformation” and “metamorphosis”.

Key words: *concept, neo-gothic, transformation, metamorphosis.*